Erasmus' grafrede

TER GELEGENHEID VAN DE BEGRAFENIS VAN DE GOUDSE WEDUWE BERTHA VAN HEYEN

Piet Zuijdwijk

Vlak na de dood van Erasmus in Bazel in 1536 werd zijn verzamelde werk daar tussen 1538- 1540 uitgegeven. In de tweede editie van de *Opera Omnia*, die in Leiden van 1703-1706 verscheen, werd een aantal nieuwe geschriften van Erasmus' hand opgenomen. Daartoe behoorden onder andere een grafrede en twee grafschriften, die de jonge Erasmus schreef ter nagedachtenis van de Goudse weduwe Bertha van Heyen. Deze waren afkomstig uit een afschrift uit 1570 door de humanist Petrus Opmeer (1526-1595) naar een ouder origineel, dat afkomstig was uit Erasmus' thuisklooster Emmaüs in Stein, even ten oosten van Gouda. Dit origineel is helaas verloren gegaan.

Van de grafrede bestond tot voor kort nog geen Nederlandse vertaling. Wel heeft de negentiende eeuwse schrijver en literatuurcriticus Conrad Busken Huet, in het deel van zijn *Het Land van Rembrand* (1882) dat over Erasmus gaat, enkele fragmenten ervan geparafraseerd en andere in Nederlandse vertaling opgenomen. Hij vertaalt ze weer uit de Franse vertaling van Charles L. Ruelens. Deze besteedt in de inleiding op zijn fotografische heruitgave van gedichten van Erasmus[1] op pag. xxxiv-xxxvii aandacht aan deze grafrede. Hij noemt het

Desidirius Erasmus geschilderd door Hans Holbein de Jonge.

een onevenwichtig verhaal, soms erg emotioneel dan weer een koele opsomming. Door het hele verhaal overheerst de retorica. Soms is het zo erg, dat Ruelens zich afvraagt of de jonge Erasmus niet met een parodie bezig is. Hij noemt sommige passages uit de emotionele inleiding zonder meer wartaal. Volgens Ruelens gebruik je niet zulke gezwollen taal als je bedroefd bent en strooi je zeker niet met zoveel citaten van klassieke auteurs. Verder is het volgens hem maar de vraag of de dochters van Bertha zoveel Latijn kenden, dat ze dit konden lezen en begrijpen. Koen Goudriaan heeft laten zien, dat in ieder geval die laatste veronderstelling geen hout snijdt. De dochters, Clemencia en Gheertrudis waren non in het Goudse Margarethaconvent, waar de laatstgenoemde het zelfs tot priorin bracht.[2] Ruelens vindt dat we in deze rede nog niet de grote Erasmus van zijn latere werken kunnen herkennen.

> *'Ce discours est curieux à étudier. Il est fort inégal. Tantôt il nous apparait comme une déclamation froide, tantôt comme une œuvre de sentiment. Mais la rhétorique y domine. Il y a des passages d'un pathos ridicule, et on trouve un mélange de sacré et de profane qui révolte le gout. En certains endroits, si l'auteur n'écrit pas une parodie'.*

In het kader van onze activiteiten voor Gouda op Schrift[3] heeft de werkgroep Latijn de rede voor Bertha van Heyen en de grafschriften vertaald en van noten voorzien. Wij hebben de tekst gebruikt zoals die staat afgedrukt in de Leidse *Opera omnia*-uitgave.[4] Daarnaast hebben we een gedeeltelijke Engelse vertaling geraadpleegd van de 'Oratio funebris'.[5] De vertaling van de grafschriften wordt separaat gepubliceerd in *Erasmus, U die hierlangs loopt sta stil en lees deze verzen. Gedichten uit Gouda*, 2016.

Dankzij onderzoek van de toenmalige gemeentearchivaris Jan Taal, weten we dat Bertha van Heyen echt heeft bestaan. Zij was een dame uit de betere kringen van Gouda. Zij woonde op de Westhaven en was de weduwe van Baert Jan Heyensz. Onlangs is er een informatiebord aangebracht op Westhaven 11. Dit pand staat op de plaats waar zij hoogstwaarschijnlijk heeft gewoond. De familie Heye heeft Gouda verschillende burgemeesters geleverd. Twee van hen staan afgebeeld op de Glazen in de Sint Jan.[6]

Jan Gerritsz Heye en echtgenote Glas 58

Het huwelijk was volgens Erasmus gearrangeerd door haar ouders. Zelf was zij, meende hij, liever ongehuwd gebleven. Haar man is, vertelt Taal, omstreeks 1474 overleden. Daarna heeft zij haar leven en familiekapitaal geheel gewijd aan liefdadigheid. Zo was zij moeder van het Elisabethgasthuis en gaf zij aalmoezen, eten en kleren aan de armen. Kanunniken uit het klooster in Stein

1. Charles L. Ruelens, Erasmi Roterodami, *Silva Carminum antehac nunquam impressorum* (Brussel 1864) xxxiv-xxxvii. De *Silva Carminum* verscheen voor het eerst in druk in 1517, op initiatief van Erasmus' vriend Reynier Snoy en gedrukt door Allert Gherijts prenter, die in 1517 een huis en erf op de Nieuwehaven – hoek Vuylsteeg (Langedwarsstraat) kocht. Zie over deze uitgave: Paul H.A.M. Abels, 'Erasmus op de drukpers in Gouda'. *Tidinge van die Goude* 24 (2006) 183-185.
2. Koen Goudriaan, 'Stein bidt voor zijn weldoeners. Het dodenboek als bron van informatie over de betrekkingen van het klooster Stein met zijn omgeving'. *Tidinge van die Goude*, 24 (2006) 214.
3. Voor meer informatie over dit project: www.goudaopschrift.nl
4. *Desiderii Erasmi Roterodami*, VIII (Leiden 1706) 551-560.
5. E. Rummel (ed.), *Erasmus on women* (Toronto etc. 1996) 230-241.
6. Glas 18 Gerrit Heye Gerritsz, burgemeester in 1520, Glas 58 Jan Gerritsz Heye, burgemeester in 1553 en 1554

vonden, zo schrijft Erasmus, altijd een gastvrij onthaal in haar huis als zij in Gouda verbleven. Bertha heeft Erasmus naar eigen zeggen onder haar hoede genomen toen hij al jong beide ouders had verloren. Ook toen hij als postulant, novice en later koorheer in het klooster van Stein woonde, heeft hij geregeld haar huis bezocht. Zo kende hij haar twee dochters voor wie hij deze rede schreef van nabij. Hij schreef deze oratie als troostrede na het overlijden van hun moeder. Bertha van Heyen is vermoedelijk op de feestdag van de heilige Brigitta (8 oktober) 1490 overleden. Erasmus schreef de rede en de grafschriften dus toen hij 23 of 24 jaar oud was.

Erasmus plaatst zijn lijkrede in een traditie die door de Romeinen is ontwikkeld. Zij wilden met de lijkrede het medelijden van de toehoorders opwekken en de grote daden van de overledene nog eens sterk belichten. Dat is zeker ook zijn doel met deze lijkrede; hij excuseert zich voor zijn beperkte literaire vermogens, maar vindt dat Bertha het verdient dat haar bijzondere kwaliteiten op literaire wijze worden vastgelegd. Daarnaast is zijn doel de dochters van Bertha te troosten in hun verdriet over het verlies van hun moeder. Hij gebruikt als voorbeeld de lijkrede die de kerkvader Hieronymus heeft geschreven voor zijn leerlinge Eustochium bij het overlijden van haar moeder Paula.

Vooral in het begin van zijn rede is Erasmus bezig een demonstratie te geven van zijn kennis van het Latijn, de klassieke auteurs en uiteraard ook de bijbel en daarbij is hij meer dan breedvoerig in zijn beschrijvingen. Hij gebruikt drie alinea's om uit te leggen hoe moeilijk het voor hem was om zelfs maar aan het schrijven van deze rede te beginnen. Vervolgens verweert hij zich uitvoerig tegen mogelijke critici die zijn droefheid wel erg overdreven vinden. Nadat hij geconstateerd heeft dat hij meer met zijn eigen verdriet bezig is dan met het troosten van de twee dochters, heeft hij nog een pagina nodig om de opzet van zijn troostrede uit de doeken te doen. Daar voegt hij aan toe dat alles wat hij hierna gaat vertellen berust op eigen waarneming of op gegevens uit de eerste hand die iedereen in Gouda wist.

Maar als hij dan eenmaal ter zake komt, volgt een aantal scenes uit het leven van Bertha en het middeleeuwse Gouda die de lezer belonen voor zijn doorzettingsvermogen bij het doorworstelen van de inleiding. Wat dat betreft, was Ruelens toch wat te hardvochtig in zijn oordeel. Zo beschrijft hij haar reactie op het overlijden van haar dochter Margaretha een paar weken na haar huwelijk. Sommigen menen dat deze Margaretha de jonge vrouw is voor wie Erasmus dit grafschrift schreef:[7]

Hier ligt Margaretha, die terecht de bijnaam Honora (de eervolle) droeg
Een waardige vrouw voor jou, Willem Fiscinius
Wat pasten jullie schoonheid, karakter en jaren goed bij elkaar
En jullie zelfs door de dood niet te verbreken liefde.
Zij werd weggerukt in de eerste bloei van haar ontluikende jeugd
Als een roos die haar witte bloemkroon nog maar half geopend heeft.
Er is nog maar een halve echtgenoot over zonder zijn lieve wederhelft
Treurend, als een tortelduif na het verlies van zijn vrouwtje.

Ook Bertha's eigen levenseinde maakte grote indruk op de jonge Erasmus. Daarnaast zijn er aardige tafereeltjes, zoals een aanvaring met een Goudse straatmadelief en een maaltijd met Erasmus en zijn medebroeders. Tussen de regels door kun je overigens lezen hoe Erasmus allengs over het kloosterleven was gaan denken: hij prijst Bertha om haar keuze om niet het klooster in te gaan, maar een sober, vroom bestaan te leven als weldoenster van armen in haar omgeving. Verder hoopte zij geestelijk te profiteren van haar gastvrijheid voor de kanunniken uit het klooster van Stein. Maar het tegendeel deed zich voor: veelvuldig moest zij de kloosterbroeders corrigeren vanwege de taal die zij uitsloegen. Kortom het klooster en het gezelschap van kloosterlingen vormen niet de beste omgeving om een volmaakt christelijk leven te leiden.

7. C. Reedijk, *The Poems of Desiderius Erasmus* (Leiden 1956) 156.
8. Psalm 88, vers 18 en 19

Tekst van de grafrede

De door Desiderius Erasmus geschreven Grafrede ter gelegenheid van de begrafenis
Van Bertha van Heyen een zeer rechtschapen Goudse weduwe
Aan haar nog in leven zijnde dochters, kloosterzusters in dezelfde stad

Al eerder, zeer dierbare dochters en zusters, had ik de pen opgenomen om iets voor u te schrijven waarmee jullie het verdriet zouden kunnen verlichten dat uw moeders verscheiden jullie heeft berokkend. Maar geloof me, telkens als ik de pen opnam en mijn handen naar het papier bewoog om Bertha te gedenken, sprongen de tranen steeds weer tevoorschijn, weigerden mijn vingers, verstijfden mijn ledematen, raakte mijn geest verdoofd en werd ik zozeer door verdriet bevangen dat ik niet meer kon schrijven en zelfs niet het kleinste detail van uw moeders deugden kon bedenken.

Hoe vaak ben ik niet aan deze kleine redevoering begonnen, hoe vaak heb ik hem niet door snikken en verdriet overmeesterd weer uit mijn handen gelegd, hoe vaak heb ik mezelf herpakt, de tranen even onderdrukt en het weggelegde papier weer opgepakt? En hoe vaak heb ik het ook daarna weer neergelegd, hoe dikwijls heb ik geprobeerd het terzijde gelegde papier met de moed der wanhoop te lijf te gaan? Maar terwijl ik mijn best doe om verzachtende balsem aan te brengen op de wond van jullie verdriet, kom ik erachter dat ik zelf een veel gemenere wond voel. En terwijl ik begin te onderzoeken hoe ik olie op jullie schrijnende plekken kan gieten, beginnen mijn wonden opnieuw te steken. Wat voor wonden, vragen jullie misschien. In ieder geval geen lichamelijke wonden, maar wonden van de geest, veel afschuwelijker dan van het lichaam.

Telkens wanneer het zeer geliefde beeld van Bertha voor mijn geestesoog verschijnt, springen onmiddellijk de tranen in mijn ogen, als bloeddruppels van mijn gewonde geest, snikken wellen op in mijn keel, zuchten als tekenen van mijn innerlijke smart, een koude rilling loopt diep door mijn botten, mijn gelaat wordt lijkbleek, mijn tong blijft steken in mijn keel, ik dreig flauw te vallen, ik word zozeer door een snijdend verdriet overmand, dat ik het niet kan verdragen. Ik geef mijn zwakheid toe, al schaam ik mij ervoor, mijn gevoelens gaan met mij op de loop, ik zak weg in mijn verdriet, ik verlies de controle over mijn ogen. Ik moet die rouwvolle tekst uitspreken die de rouwende David sprak: *Mijn leven vergaat in smart en mijn jaren in geweeklaag. De smarten van de dood hebben mij omgeven, zij hebben mij ingesloten als het water, de hele dag omringen zij mij van alle kanten, u hebt een naaste vriendin van mij weggenomen*.[8]

Het zou best kunnen dat iemand kritiek heeft op mijn rouwbeklag, dat hij mij verwijt dat ik mij, meer dan gepast is, door mijn verdriet laat meevoeren. Wel, wie het ook is die onze klachten aanstootgevend vindt, met dit antwoord van mij moet hij genoegen nemen! Dat ik op de eerste plaats niet treur om het lot van haar die tot haar voordeel de aarde heeft verruild voor de hemel, de dood voor de eeuwigheid, maar mijn eigen lot. Vervolgens welk zinnig mens zou het schandelijk vinden, dat iemand zich door menselijke gevoelens laat meeslepen. Ik ontken niet dat ik gedreven wordt door menselijke emoties, net zomin als ik ontken dat ik een mens ben. Ook zijn

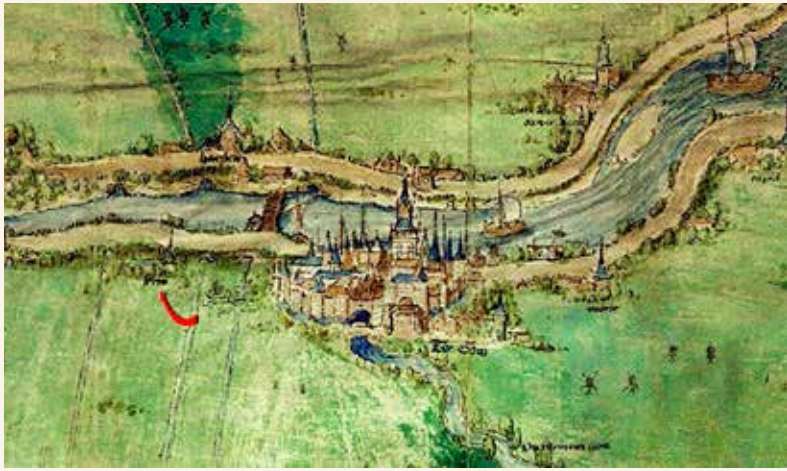

De locatie van het Klooster te Stein (bij de pijl) ten oosten van Gouda door Pieter Dirksz Crabeth uit 1520 (SAHM)

mijn ingewanden niet van hoorn en evenmin ben ik als kind van de harde rotsen van de Kaukasus gevoed door Siberische tijgers,[9] of om het in de woorden van een van onze schrijvers te zeggen: 'Mijn kracht is niet de kracht van stenen en mijn vlees is niet van brons.[10] Ten derde kan niemand mij verwijten dat ik overmatig rouw, tenzij het iemand is die volstrekt niet op de hoogte is van de nauwe band die ik met Bertha heb gehad. Jullie, ja jullie, aller-dierbaarste dochters, begrijpen maar al te gemakkelijk dat er een goede grond is voor mijn klachten, aangezien jullie voorheen net zo zeer op haar gesteld waren als ik en haar nu net zozeer missen. Jullie, zei ik dus, weten dat ik niet ten onrechte treur om Bertha, omdat jullie heel goed weten wat zij voor mij betekende.

Wat dat dan wel was? Zij was mijn hulp, mijn voedster, mijn weldoenster, toevlucht voor mijn armoede, zij heeft mij opgevangen toen mijn beide ouders gestorven waren, zij heeft mij verzorgd toen ik gebrek leed, bood mij hulp toen ik die nodig had, wanneer ik eenzaam was heeft zij mij menigmaal getroost, als ik mismoedig was heeft zij mij opgebeurd, en, ik zeg dit met het schaamrood op de kaken, diverse keren, als de omstandigheden erom vroegen, heeft zij mij gesteund met haar advies. Zij omhelsde mij met evenveel liefde als haar eigen kinderen. Zij was voor mij net zo bezorgd alsof ze mij uit haar eigen baarmoeder had getrokken. Lichamelijk hadden wij niets gemeen, maar geestelijk was niets mij meer verwant. Ik heb van haar gehouden als van een moeder en ik was haar niet minder dierbaar dan een eigen zoon. Behalve bloedverwantschap, die ik van alles het minst belangrijk vind, vond ik in haar alles wat een moeder eigen is. En niet één van de taken van een moeder heeft zij verzuimd, ze heeft ze met een ongelooflijke toewijding aan mij besteed.

En hoe plotseling is alles mij met mijn Bertha ontvallen. Al mijn hoop, al mijn troost, al mijn houvast is met haar gestorven, is met haar vertrokken. Wie heeft jou plotseling van mij weggerukt, lieve moeder die mij dierbaarder was dan mijn eigen ziel. Zo ga jij te werk, bittere dood. Waarheen zal jouw wilde woede zich richten, grimmig monster. Jij neemt een broer zijn broer af, wreed en hardvochtig scheid jij mensen die elkaar zeer dierbaar zijn, personen die door het bloed zeer nauw met elkaar verbonden zijn, harten in liefde samengesmolten splits jij als stremsel de wrongel en de wei, verwanten, hen allen haal jij uit elkaar, jij, dood, jaloers op alles wat bekoorlijk en lieflijk is, wars van al het goede. Jij hebt haar die alles voor mij betekende, plotseling van mij weggerukt, een smartelijke scheiding en had je mij dan ook maar samen met haar laten sterven, in plaats van dat je haar alleen hebt weggenomen. Nu heb je namelijk mijn ingewanden uitgerukt, een deel, en nog wel het beste deel van mijn ziel ontvreemd. Gesloopt en gewond blijf ik achter; natuurlijk had ik liever met haar willen sterven dan half verder leven. Of het moest zijn dat ik de rest van mijn leven zonder Bertha niet als leven, maar als een soort dood moet beschouwen.

Maar wat heb ik me weer door mijn verdriet laten meeslepen. Ik had mij voorgenomen om de droefheid in jullie binnenste te verzachten, maar wat doe ik, het lijkt erop dat ik jullie verdriet dat door de tijd al wat was verzacht weer heb wakker geroepen. Ik ben bang dat jullie mij terecht die uitspraak van de heilige Job voor de voeten zullen werpen: 'Je bent een trooster waar we alleen maar last van hebben'.[11] Maar ik vertrouw erop zeer dierbare zusters, dat jullie vanuit jullie uitzonderlijke inzicht en aangeboren menslievendheid mij mijn zwakheid gemakkelijk zullen vergeven, temeer omdat jullie heel goed beseffen dat hij voortkomt uit het peilloze gemis van onze Bertha.

Maar nu heb ik genoeg toegegeven aan mijn emotie en aan mijn tranen, nu moet mijn toespraak zich richten op de oorspronkelijke bedoeling. En hoewel ik die jullie wil troosten, zelf troost nodig heb en, terwijl ik mezelf

9. Dido verwijt Aeneas in boek 4 van de Aeneis: sed duris genuit te cautibus horrens Caucasus, maar uit harde rotsen heeft de Kaukasus jou gebaard, Hyrcanaeque admorunt ubera tigres, en Hyrcaanse tijgers hebben jou gezoogd.
10. Job hst. 6, v. 12
11. Job, hst. 16, v 2: *consolatores onerosi omnes vos estis*
12. De heilige Hiëronymus, kerkvader, ca 347-420 n.Chr.

De Heilige Hieronymus, kerkvader, ca. 347-420 na Chr.

aan jullie als arts wil aanbieden, zelf de hulp van een arts nodig heb, kan ik me toch wel oprecht voorstellen dat de dood van jullie geliefde moeder een nog schrijnender wond in jullie binnenste heeft achtergelaten. Jullie hadden immers met haar een dubbele band, een lichamelijke en een geestelijke. En daarom heb ik besloten om in dit korte toespraakje bij wijze van troost de lof van jullie moeder voor jullie te zingen. Ik volg daarbij een gebruik van de mensen van vroeger, de gewoonte dat zonen bij de uitvaart van hun ouders in het openbaar op het spreekgestoelte een lijkrede uitspraken, waarmee zij bij hun toehoorders medelijden wilden opwekken en de grote daden van hun ouders een zo groot mogelijke bekendheid wilden geven.

Ja, zelfs de vermaarde Hiëronymus[12] heeft deze vorm van schrijven gebruikt, toen hij Heliodorus troostte bij

de dood van Nepotianus[13] en Eustochium[14] bij de dood van haar moeder Paula. Ik zal hem navolgen, in ieder geval met de opzet van mijn verhaal, al is het niet met even grote welsprekendheid, want ik denk dat de verheven deugden van onze Bertha het verdienen dat ze aan de literaire meesterwerken worden toegevoegd.

En zo hoop ik jullie te troosten en allen, die deze woorden ooit zullen lezen, te stichten. Want wanneer jullie de loffelijke daden van jullie moeder opnieuw lezen, zullen jullie niet alleen niet verdrietig zijn dat jullie haar verloren hebben, maar zullen jullie eerder blij zijn dat jullie zo iemand vooruit gezonden hebben en die anderen zullen uit bewondering voor de zeer verheven kwaliteiten van de vrouw, deze met onsterfelijke lofprijzingen tot in de eeuwigheid hemelhoog prijzen. Want welk nageslacht zal zo doof zijn, welke publieke opinie zo ondankbaar, dat zij niet de zo voortreffelijke daden van de vrouw met altijddurende eerbewijzen zal vieren. Maar opnieuw bekruipt ons de vrees dat wij met onze ruwe en boerse manier van spreken haar niet zozeer zullen sieren als wel ontsieren. Haar daden zijn immers eerbiedwekkend groot en gaan ieder uitdrukkingsvermogen van mensen die haar willen prijzen te boven. En wie ben ik dat ik zou beloven dat ik dit zal uitvoeren op een wijze die bij de zaak past, ik die onervaren ben op het vlak van de letteren en een groentje op het gebied van de welsprekendheid. Maar verder zwijgen is niet billijk, in mijn geval zelfs onfatsoenlijk. Laten we er daarom aan beginnen, al is het niet met de welsprekendheid waarmee we dat zouden willen doen, dan in ieder geval met die waartoe we in staat zijn. Ook al weten we heel goed dat we met ons verhaal niet in de buurt kunnen komen van haar loffelijke roemvolle daden, (die zo groot zijn, dat daaraan niets kan worden toegevoegd), toch zal het noemen ervan enig nut hebben.

Maar voor ik ga beginnen, zou ik vooral dit ene punt onder de aandacht van de lezer willen brengen dat ik met de dingen die ik ga zeggen niet uit ben op het verwerven van de gunst van het volk of geldelijk gewin; ook zal ik niets verdraaien op de wijze van hen die kleine zaken tot iets groters opblazen, of die (zoals de dichter zegt) 'zwart in wit veranderen'.[15] Maar ik zal of dingen opschrijven die ik uit eigen waarneming persoonlijk met deze ogen heb gezien en met deze oren heb gehoord, of dingen die ik heb horen vertellen waarover iedereen het eens was. Daarbij zet ik mijn geweten als getuige in onder de ogen van de alziende God.

De regels van Cicero op het gebied van de welsprekendheid adviseren ons om, wanneer wij iemand eer willen bewijzen, verder terug te gaan en de deugden en waardigheid van zijn voorouders erbij te betrekken, de grote daden van zijn grootouders en overgrootouders te vermelden. Dit om te bereiken dat men vindt dat hij daarom nog duidelijker de bewondering van allen verdient, wanneer we laten zien dat hij niet alleen de deugden van zijn vader niet beschaamd heeft, maar de waardigheid van zijn voorgeslacht zelfs nog heeft overtroffen. Maar het is niet overeenkomstig de christelijke leer om de een te beoordelen aan de hand van de verdiensten van de ander. Net zo goed als het niet eerlijk is om kinderen te laten boeten voor de misdaden van hun ouders, zo menen wij dat het onterecht is dat iemand zich op de borst klopt om de inspanningen van iemand anders. Want de ziel die gezondigd heeft, zal zelf sterven. Dus

13. Heliodorus (335-404 n. chr.) was bisschop van Altino en een vriend van Hiëronymus. Nepotianus was de neef van Heliodorus
14. De heilige Eustochium (Rome, ca. 368 – Bethlehem, 28 september 420) was de dochter van de heilige Paula. Zij behoorde in haar jeugd tot de Romeinse elite, en sloot zich aan bij een groep aanzienlijke dames die Hiëronymus als hun geestelijke leidsman kozen. Op de afbeelding werken Hieronymus en Eustochium samen aan de vertaling van de bijbel. (Oxford Bodleian Library MS Bodl 717-6r, eind 11e eeuw)
15. Juvenalis, Satyra II, v. 30
16. In de fabel van Aesopus prijst de vos de kleurige veren van de raaf.
17. Vergilius, Aeneis, II, 369
18. Een opsomming van de gevaren die helden als Jason tijdens zijn reis met de Argo om het gulden vlies te halen en Odysseus op zijn terugreis van Troje naar Ithaka moesten trotseren.
19. Lucas 10, 38-42: Maria en Martha waren twee zussen. Toen Jezus in Bethanië hun huis bezocht, zat Maria aan de voeten van Jezus en luisterde naar zijn woorden. Martha zorgde alleen voor de bediening. Toen zij zich hierover bij hem beklaagde, zei Jezus 'Maria heeft het goede deel uitgekozen en dat zal niet van haar worden afgenomen.'

ik wil niet dat men denkt dat ik onze Bertha sier met de kleurige veren van anderen, zoals de kraai van Aesopus.[16]

Daarom zal ik aan de waardigheid en rechtschapenheid van haar voorvaderen voorbijgaan en zal ik de rijke bezittingen en de andere voordelen van voorspoed niet noemen. Nog sterker: juist dit ene reken ik tot haar verdiensten dat zij dat alles van nul en generlei waarde achtte en geestelijk alleen maar met de deugd bezig was. Want hoewel zij kon beschikken over een overvloedige rijkdom, een blakende gezondheid, een knappe verschijning, en de overige zaken, die vergankelijke genoegens mogelijk maken, in voldoende mate toestroomden en zij zich dus ongestraft aan een leven in luxe had kunnen overgeven, zich weelderiger had kunnen kleden, copieuzer had kunnen dineren, in een zachter bed had kunnen slapen, wilde zij alleen maar de sporen volgen van een bruid van Christus en gaf zij de voorkeur aan de strengheid en ongemakken van de christelijke levenswijze boven de protserige ijdelheid van haar tijd. Dus was zij niet bezig, zoals meisjes van die leeftijd gewoonlijk doen, mooie kleren te passen, make-up uit te proberen, zich te vermaken met onnozele dansjes, kortom zij liet zich niet in met dit soort meisjesdingen, maar deed haar best de bloei van de dartele jeugd te beteugelen met een voortijdige rijpheid van de ziel, om het vlees te onderwerpen aan de geest. Zij gehoorzaamde de opdrachten van haar ouders, bezocht regelmatig de kerk en de vrije tijd die zij had besteedde zij aan gebed.

Misschien roept dit bij iemand de reactie op: 'Waarom heeft ze niet liever het wereldse bestaan geheel en al vaarwel gezegd en gekozen voor het kloosterleven?' Ik geef toe, dit is een veiliger keuze, maar ik denk dat het nog veel verdienstelijker is om te midden van alle zondige prikkels, zich niet bewust van enige zonde, te leven, om te midden van zo grote woelingen van een roerige tijd een rustig leven te leiden, iets wat alleen de deugd mogelijk maakt. Kan ik de huidige tijd immers anders aanduiden dan als een zee, omgewoeld door voortdurende stormen, bezaaid met talloze gevaren? Hoe weinigen ziet men, die hun schip daar veilig doorheen sturen, die zonder enige averij ongedeerd de gewenste haven

Martha ziet haar zus aan de voeten van Christus, wij zien het in de spiegel. Diego Velázquez, Cristo in casa di Marta y Maria (1620) National Gallery Londen

bereiken. Daar zijn duizend doden, gevaren en om met Vergilius te spreken: 'Overal veel angst en de dood in allerlei gedaanten'.[17]

Maar onze Bertha gedroeg zich niet naar haar leeftijd en heeft iedere vorm van gevaar met een bewonderenswaardige geesteskracht overwonnen. De honden van Scylla hebben haar niet bang gemaakt met hun huiveringwekkend geblaf, Charybdis heeft haar niet opgeslokt met haar niet te stillen hebzucht, de scherpe Syrten van eerzucht hebben haar niet met donderend geraas verpletterd. Ten slotte is ze ook aan de dodelijke melodieën van de Sirenen met dichtgestopte oren voorbijgevaren.[18] Bovendien kan ik nauwelijks geloven dat dit zonder de goddelijke voorzienigheid is gebeurd.

Het feit dat, terwijl onze Bertha liever met Maria aan de voeten van de Heer had willen zitten, zij gedwongen werd om net als Martha met van alles bezig te zijn,[19] en zich druk te maken over heel veel dingen die op haar afkwamen. Daardoor zou haar deugd echter, op de proef gesteld door talrijke ellendige gebeurtenissen, een nog grotere reputatie krijgen, en verder ging het niet alleen om haarzelf, maar zou zij ook voor zoveel mogelijk mensen en in het bijzonder de allerarmsten een steun en toeverlaat zijn, waarvoor haar positie alle mogelijkheden bood.

Dus toen zij de prikkels van haar ontluikende puberteit

had bedwongen, (haar jeugdjaren sla ik kortheidshalve maar over) en zij de huwbare leeftijd had bereikt, is zij in opdracht van haar ouders met haar man door de boeien van het huwelijk verbonden, hoewel zij altijd een opvallende voorkeur had gehad voor de ongehuwde staat. Ook hij was echter in alle opzichten zeer welgesteld en tevens een uitzonderlijk rechtschapen persoon en vooral opvallend zorgzaam in familieaangelegenheden, in elk geval een echtgenoot die uitstekend paste bij zo'n vrome vrouw. Verder begreep zij wel dat de huwelijksbanden volstrekt niet bedoeld waren voor de wellust, maar voor het verwekken van nakomelingen. Daarom besteedde zij geen tijd aan de verlokkingen van Venus, hield zich niet bezig met uitingen van weelde en ging niet, wat de meeste vrouwen doen, haar buik als een god behandelen. Maar in haar hoofd was zij steeds met de woorden van de Apostel bezig: 'Verder is het zo dat zij die een vrouw hebben, moeten leven alsof ze die niet hebben, enz.'.[20] Daarom beteugelde zij haar lichaam met een ongelofelijke strengheid, onttrok zich, wanneer zij daar de kans voor kreeg, aan het gedoe van alledag, om met des te meer rust tijd te kunnen besteden aan lezen of bidden. Kortom deze zeer gezegende vrouw was zo zeer bezield door aandacht voor kuisheid, dat zij, alleen in naam een echtgenote, leek te leven als een maagd.

Anderzijds om niet de indruk te wekken dat de opdrachten van de apostel 'Vrouwen weest onderworpen aan uw man',[21] evenals 'Vrouwen dienen hun man te vrezen' aan haar voorbij waren gegaan, gedroeg zij zich tegenover hem zo onderdanig in alle opzichten, dat je zou denken dat zij een dienstbode was en geen echtgenote en ook weer zo ingetogen, dat je zou denken dat zij zijn zus was en niet zijn vrouw. Zij deden om en om hun best om welwillend en kuis met elkaar om te gaan, deze zeer vrome vrouw en haar man die al even gelukkig was met zo'n bijzondere echtgenote. Wat is eerbaarder dan deze wijze van omgang met elkaar? Hoe onbezoedeld kan een huwelijk zijn? Ja, wat is plezieriger? In hun omgang met elkaar vindt die uitspraak van de dichter volstrekt geen toepassing: 'Altijd is het huwelijksbed een strijdtoneel met ruzie en scheldwoorden over en weer, daarin kan men nauwelijks slapen'.[22]

Nee, daar klonken geen nachtelijke scheldwoorden, geen gekijf overdag, nog niet de lichtste belediging was daar te horen. Een wederzijdse en zeer kuise liefde had hen met elkaar verbonden, zodat zij niets wilde, wat hij niet wilde en hij alleen maar kon wensen wat zij ook wenste.

Moet ik nog vermelden hoe serieus zij haar huishouden bestierde, hoe strak zij de opvoeding van haar kinderen ter hand nam, hoe vrijgevig zij voor arme mensen zorgde? Want als zij een student zag met weinig geld, maar rijk wat betreft scholing en karakter, nodigde zij hem onmiddellijk bij haar thuis uit en bracht hem in contact met de schare van haar kinderen. Zo hielp zij hem in zijn armoede en gebruikte hem als voorbeeld bij de vorming van het karakter en gedrag van haar kinderen. Wanneer hij echter klaar was voor het priesterschap of voor een geestelijk ambt, of bestemd voor het kloosterleven, deed zij haar uiterste best om te zorgen dat hij dat doel zo snel mogelijk en zoals hij dat wenste zou bereiken. Hierbij was het voor haar best lastig dat zij de mooie aanvechtingen van haar ziel niet in praktijk kon brengen zoals zij graag wilde en dat zij de vrijheid miste voor haar vrijgevigheid. Zij voelde zich immers met handen en voeten aan haar man gebonden. Duidelijk voelde zij de beperkingen die de huwelijksband haar oplegde conform de uitspraak van de Apostel: de vrouw is gebonden aan de man, zolang haar man in leven is.[23] Dus was zij gedwongen deels volgens de opvattingen van een ander te leven, aangezien zij nog geen zelfstandige rechtspersoon was, nog niet juridisch onafhankelijk was.

Maar toen haar man eenmaal gestorven was en zij wettelijk niet meer van een man afhankelijk was, stortte zij zich onmiddellijk zo geestdriftig op het beoefenen van de deugd, alsof zij toen pas na lange omzwervingen in zonde een vroom leven begon te leiden. Met de grootste stelligheid wees zij een tweede huwelijk af, hoewel zij van alle kanten benaderd werd door een geweldige schare van bepaald niet de minste pretendenten. Aan verwanten en vrienden die haar tot een tweede huwelijk probeerden over te halen gaf zij steeds het volgende antwoord: 'Tot nu toe hebben de boeien van het huwelijk mij gedwongen de Heer slechts voor de helft te dienen,

Nummer 29 is het Lieve Vrouwe Gasthuis

laat mij alstublieft hierna de rest van mijn leven helemaal voor hem leven, aan wie ik geheel en al toebehoor en die mij alles heeft gegeven. Waarom proberen jullie mij tevergeefs af te houden van datgene waarnaar ik zelf al die tijd al hevig heb verlangd?' En bij deze voor een vrouw prachtige woorden voegde zij beslist ook bijzondere daden. Onmiddellijk keerde zij zich af van de wereldse pracht en praal en zag af van het dragen van opvallende kleding. Zo bescheiden was zij in haar woordkeus, zo sober was haar levenswijze (hoewel dit alles niet een verandering was van haar vroegere levenswijze, maar een toevoeging), dat je zou denken dat zij een non en niet een weduwe was. Zij was bijna voortdurend in gebed, was vaak in de kerk en zeer zelden op de markt.

Bovendien deed zij meer haar best om haar geldbuidel leeg te maken, dan de overige rijken zich gewoonlijk inspannen om deze te vullen. Je staat er versteld van met hoe grote vrijgevigheid, met hoeveel ijver zij haar hele bezit, waarover zij in overvloed kon beschikken, besteedde aan de behoeften van de armen. Welke behoeftige is niet gekleed met haar kleding? Welke armoedzaaier heeft haar ooit tevergeefs om een aalmoes gevraagd? Wie heeft er niet gekregen waar hij haar om gevraagd had? Nee, het was zelfs zo dat zij die uit eigen beweging aanbood, als zij zag dat iemand gebukt ging onder armoede. De hele schare van armen bereikte met hun geschrei haar oren als de oren van een moeder en zij was om hen allen bezorgd als om haar eigen kinderen. Zij wilde voorkomen dat iemand schimpend zou zeggen dat zij vrijgevig was van datgene waarvan zij meer dan genoeg had. Daarom naaide zij eigenhandig kleren om weg te geven aan de armen, zodat zij, wanneer de gelegenheid zich voordeed, iets bij de hand had om aan iedereen te geven.

Maar waarom zou ik doorgaan alles tot in de details op te sommen, terwijl het enerzijds een eindeloze lijst van zaken is die je maar heel moeilijk volledig kan afwerken, en anderzijds ook vandaag nog heel Gouda de loftrompet steekt over haar zeer grote weldaden jegens de armen en de hele stad luid verkondigt hoezeer haar hart overvloeide van mededogen.

Toch vind ik dat ik absoluut dit ene punt moet vermelden, hoe zij op de dag voor Goede Vrijdag jaarlijks dertien personen uit de gelederen van de armen uitnodigde om bij haar aan tafel plaats te nemen. Zijzelf serveerde hen de gerechten die op het menu stonden en, als haar gasten voldoende hadden gegeten, waste zij eigenhandig hun voeten als een bijzonder teken van nederigheid. Daarnaast placht zij regelmatig het bedehuis te bezoeken (door het volk het Hospitaal genoemd) dat zich in de stad Gouda naast het klooster van de minderbroeders[24] bevindt, ingericht als ziekenhuis voor de armen, waaraan zij ook zelf een niet onaanzienlijk bedrag heeft bijgedragen, en terwijl ze de britsen van de afzonderlijke zieken bezocht, diende zij hen stuk voor stuk toe wat zij nodig hadden. Wat is er uitzonderlijker dan deze vrouw? Wat is er opvallender dan haar gedrag? En hoewel zij een comfortabel leven gewend was, schrok zij niet terug voor de stank die opsteeg uit de vuile lappen, vluchtte zij niet voor de gevaren van de ongezonde lucht, verpest door de adem van de zieken, als zij maar op de dag van het Laatste Oordeel de stem van de Heer zou mogen horen: 'Wat u aan een van de minste der Mijnen hebt gedaan,

20. 1 Cor. 7, 29.
21. Kol. 3, 18.
22. Juvenalis, Satyrae boek II, satyra VI, 268 en 269.
23. I Kor. 7, 31.
24. Het klooster bevond zich aan de zuidoostzijde van de Spieringstraat.

hebt ge aan Mij gedaan. Ik was ziek en u hebt Mij bezocht'.[25] Vinden jullie niet dat in haar een nieuwe Elizabeth[26] is opgestaan? Vast en zeker, en als je het verschil in namen even wegdenkt, zal je zien dat er in de overige zaken geen verschil is.

En dan dit! Zou iemand dit ook niet het vermelden waard vinden? Op een dag gaf zij een vrouw een aalmoes en berispte haar voorzichtig vanwege een of ander vergrijp – ze was namelijk altijd zeer bekommerd om ieders zielenheil. Deze vrouw liet vervolgens zien dat ze net zo arm van geest als van aardse goederen was, draaide zich hevig verontwaardigd om naar Bertha en slingerde haar een serie verschrikkelijke verwensingen naar het hoofd. 'He jij', riep ze, 'die op pleinen en kruispunten met de stadsomroeper erbij opzichtig met je aalmoezen strooit, denk je soms dat je daarvoor een beloning zal krijgen? Voorwaar dit voorspel ik je, die dank van de mensen waarnaar jij op jacht bent, zal je ontvangen als beloning voor je weldaden, als je die oprecht hebt gedaan. Maar wat moet het loon zijn voor die zogenaamde vroomheid van jou? Met wat voor kransen moet die enorme eerzucht van jou beloond worden? Het maakt mij niet uit, maar jij zal er eerdaags wel achter komen, stakker.' De ongelukkige vrouw, opgezweept door de gesel van Tisiphone,[27] kraamde deze en nog een massa soortgelijke kwalijke taal uit, die de oren van de zo vrome vrouw niet hoorden te vernemen, en flapte alles eruit wat haar maar voor de mond kwam. En Bertha verdroeg het niet alleen gelijkmoedig, maar zelfs met een zekere blijdschap. Later vertelde zij mij dit voorval vol dankbaarheid en beloofde de vrouw die haar zo had uitgescholden, zodra ze haar weer tegenkwam, met een dubbele aalmoes voor haar scheldwoorden te zullen belonen.

Ten slotte, wie kan voldoende duidelijk maken hoe vrijgevig zij met haar bijdragen de kloosters van de vrome broeders gesteund heeft, hoe menslievend zij alle geestelijken tegemoet trad. Zij bezat een stuk land buiten de muren van Gouda, waarop zeven huisjes stonden, dit stond zij af om er een klooster van de broeders van Sint Brigitta te bouwen. En zij zijn daar inderdaad met een onderkomen begonnen, maar om een mij niet bekende reden leek het hen toch prettiger om vandaar naar

Bertha woonde op de Westhaven (pijl)

de stad te verhuizen. Dus werd dat stuk grond verkocht en de huisjes te gelde gemaakt en begonnen zij opnieuw bij de muren van de stad een woonhuis te bouwen.[28] En tot op de dag van vandaag kan men dit gebouw nog zien staan, het ziet er fraai uit en is gevuld met een zeer vrome gemeenschap van broeders en zusters die de herinnering aan de weldaden van Bertha voor altijd levend houden.

Verder hebben wijzelf dikwijls ervaren hoe vriendelijk haar houding was tegenover mannelijke geestelijken: want als zij vernam dat een van hen toevallig in Gouda was beland, bood zij hem onmiddellijk gastvrij onderdak, haar huis was voor hen allen een herberg, haar deur stond voor allen open met of zonder uitnodiging. En dus stroomden zij allen bij haar samen alsof zij hun aller moeder was, en terwijl zij paters ofwel vaders waren, ontving zij hen allen als haar zonen. En als ze eenmaal binnen waren, onthaalde zij hen vorstelijk. Zij meende dat zij rijkelijk beloond zou worden, als zij door haar aardse rijkdom te zaaien, onze geestelijke rijkdom kon oogsten, als zij door ons met aardse gerechten te voeden, zelf op haar beurt of met een deugdzaam voorbeeld, of een

stichtend woord door ons werd gevoed. Maar het tegenovergestelde deed zich veel vaker voor, (wij moeten ons eigenlijk schamen), meestal vertrokken wij, terwijl we veel meer hadden opgestoken van haar bescheiden karakter dan zij van het onze. Want als er onder het eten zo maar een gesprek op gang kwam, dat zinspeelde op de slechte reputatie van deze of gene, fronste zij onmiddellijk haar wenkbrauwen, onderbrak het gesprek en zei: 'Beste paters, alstublieft, zolang jullie bij mij aan tafel zitten, wordt er geen kwaad gesproken over iemand die hier niet aanwezig is, of minder fraaie dingen verteld over wie dan ook. Mijn oren houden niet van dat soort taal.' En inderdaad hield zij zich doof voor gefluisterde roddelpraat.

Ik sla een heleboel over, om mijn lezer niet te vervelen met een verhaal waaraan geen eind komt. Maar ik kan nog wel één voorbeeld geven van haar bijzondere vermogen om smartelijke gebeurtenissen te verdragen. Ik sla over met welke geestkracht zij alle gevallen van tegenslag wist op te vangen, hoe zij met haar sterke karakter de rampen die haar kinderen troffen verdroeg, daarover spreek ik niet. Wat ik nu ga vertellen, gebeurde waar ik bij was, want laat niemand denken dat ik ongefundeerde of verzonnen verhalen uit mijn mouw schud. Zij had een dochter en deze overtrof alle anderen in uiterlijke schoonheid. Zij heette Margareta en was werkelijk haar moeders oogappel. Zij was met een prachtige huwelijksceremonie en een zeer druk bezochte bruidsstoet met haar man in de echt verbonden. Maar ach hoe plotseling kan de blijdschap van de moeder omslaan! Hoe bedrieglijk is het lot van de stervelingen. Hun huwelijk was nog geen zes weken gegund, en zie het meisje werd zeer ernstig ziek en moest het bed houden. Dat duurde een paar dagen, terwijl de ziekteverschijnselen steeds heviger werden en de voor een mens gebruikelijke symptomen haar naderende dood begonnen aan te kondigen.

Wij werden daar ontboden, haastten ons, kwamen aansnellen. En allen die er aanwezig waren (er waren immers zowel talloze vrouwen als mannen) weenden zeer bittere tranen, er was niemand die zijn tranen kon bedwingen. Wie immers, zelfs al had hij een hart van steen, kon met droge ogen aanzien, hoe een meisje nog zo in de bloei van haar jeugd, in het allereerste begin van haar huwelijk, een zo voortreffelijk en bekoorlijk wezen, plotseling uit het menselijk bestaan werd weggerukt. Alleen de moeder keek (in de woorden van Vergilius)[29] strak voor zich uit en terwijl zij vastberaden haar verdriet diep in haar hart wegdrukte, kon zij haar opwellende tranen tegenhouden. Een tijdje lieten wij zwijgend onze tranen vloeien en kijk, het meisje, haar moeders enige vreugde, blies de laatste adem uit.[30] Toen barstte onmiddellijk het verdriet, dat allen tot hiertoe hadden ingehouden, los en het huilen veranderde in luid weeklagen. Het rouwmisbaar van haar echtgenoot, de weeklachten van haar familie en vrienden, het jammeren van de aanwezige vrouwen valt nauwelijks met een pen te beschrijven. Het hele huis weerklonk van het rouwbeklag.

De moeder echter trok zich, nog steeds met droge ogen, even uit de rouwende menigte terug. Ik dacht dat zij vanwege de geweldige droefheid in haar binnenste de eenzaamheid ging zoeken, daar eenzaamheid immers graag samengaat met verdriet, een goede metgezel is bij een ongeluk. Ik volgde haar met mijn ogen en hield in de gaten wat zij zou ondernemen. Maar zij begaf zich naar haar bed en leunend op haar ellebogen, met een nietsziende blik overwoog zij in zichzelf gekeerd iets, ik weet niet wat. Ik vermoedde (ik zal mijn fout maar toegeven) dat zij overweldigd door innerlijke smart een pijnlijke, onbezonnen daad overwoog, zoals mensen doen die buiten zinnen zijn. Ik geloofde dat zij het verdriet van zo'n groot ongeluk wel kon verbergen, maar ik geloofde

25. Mattheus 25, 40 en 25, 36.
26. Elisabeth van Thüringen (ook van Hessen of van Hongarije), Marburg, Duitsland; weduwe en weldoenster; † 1231.
27. Een van de drie schikgodinnen, de uitdrukking staat voor 'gedreven door waanzin'.
28. Het Birgittenklooster, een dubbelklooster, mannen en vrouwen, in 1478 gewijd aan de Raam.
29. Vergilius Aeneis, IV, 331-332.
30. In Reedijk, *The Poems of Desiderius Erasmus*, 156 is een grafschrift opgenomen voor Margaretha Honora. Volgens Reedijk zou dit bestemd kunnen zijn voor deze Margaretha, de dochter van Bertha. Regel 5 van dit gedicht zegt: "Zij werd weggerukt in de eerste bloei van haar jeugd.

volstrekt niet dat ze dat de baas kon. Hierbij moest ik denken aan de verzen van Vergilius:

Ziek van de vreselijke zorgen
Veinsde zij hoop met haar gelaatsuitdrukking en drukte het verdriet diep weg in haar hart.[31]

En ook de volgende verzen:

Dus toen zij overmand door smart een waanzinnig plan had opgevat,[32]
Kon je dat aan haar gelaatsuitdrukking niet zien en met haar gezicht straalde zij hoop uit.

In de trant van Vergilius:

Geschokt begon ik het rouwende hart van de moeder te troosten
En met mijn woorden haar droeve zorgen te verdrijven.

Maar toen zij dat begreep, richtte zij haar ogen strenger dan normaal op mij en zei: 'U komt me toch niet troosten, pater, alsof ik een of ander onrecht heb ondergaan dat mij reden geeft om kwaad te zijn? Zou het niet onbeschaamd zijn als ik er verontwaardigd over was, dat de Heer mijn dochter heeft weggenomen, tenzij ik zo ondankbaar ben om te vergeten dat hij haar aan mij heeft geschonken. Heeft niet Hijzelf, die mij mijn dochter destijds heeft gegeven, haar weer teruggenomen? En wat voor reden zou ik hebben voor een gerechtvaardigde klacht? Mijn eigen fouten zouden voor mij eerder een reden zijn om boos te zijn. Zij zijn er volgens mij de oorzaak van dat zij ons door haar voortijdige dood is ontvallen. Ik heb de fout begaan en zij is ervoor gestraft. Immers tijdens haar huwelijksfeest was ik misschien wel een te trotse moeder'. Wat is er bewonderenswaardiger dan deze berusting van een vrouw? Vind je niet dat deze uitspraak van de vrouw een verbluffende overeenkomst vertoont met de woorden van de heilige Job na het verlies van zijn bezittingen en de begrafenis van zijn kinderen? 'De Heer heeft gegeven, de Heer heeft genomen, zoals het de Heer behaagde zo is het gedaan; gezegend zij de naam des Heren'.[33]

Welk passend voorbeeld voor zoveel berusting zullen wij opvoeren? Vermelden de oude Latijnse verhalen een

Erasmus is nog steeds in het Goudse straatbeeld aanwezig: de Erasmuswandeling. (foto Cornelis de Keizer, Empire Imaging)

historische figuur die ervoor in aanmerking komt dat wij hem vergelijken met haar sterke karakter? Dan denk ik aan Pericles,[34] een bijzondere persoon onder de mensen van vroeger, die na het verlies van twee kinderen met een krans op het hoofd de volksvergadering toesprak. Ook Xenophon, de bekende leerling van Socrates, men zegt dat hij, toen hij tijdens een offerplechtigheid had vernomen dat zijn zoon in de oorlog was omgekomen, de krans (die hij als offerpriester droeg) wel heeft afgelegd, maar dat hij die onmiddellijk weer op zijn hoofd heeft geplaatst, zodra hij gehoord had dat hij niet als een lafaard, maar dapper strijdend bezweken was aan wonden die hij had opgelopen in een gevecht van man tegen man. Pulvillus had de leiding bij de plechtigheden ter gelegenheid van de inwijding van het Capitool[35] en hoorde dat zijn zoon overleden was. Hij vond dat geen goede reden om het ritueel te onderbreken en gaf opdracht om zijn zoon te begraven zonder dat hij er bij was. Lucius Paulus[36] kwam in de zeven dagen tussen de begrafenis van twee van zijn zonen als triomfator de stad in. En dan laat ik zeer grote mannen als[37] Cato, Gallus, Piso, Brutus, Scaevola, Metellus, Scaurus, Marius, Crassus, Marcellus maar weg, stuk voor stuk aansprekende voorbeelden voor het nageslacht; ik noem alleen nog Anaxagoras, beslist geen onbekende onder de filosofen. Hij was met andere filosofen in een discussie verwikkeld in het gymnasium en toen hij te horen kreeg dat zijn dochter ge-

storven was, gaf hij degene die hem het bericht bracht, kalm het volgende antwoord: 'Dacht je soms dat ik niet besef dat ik haar als een sterfelijk wezen heb verwekt?'

Dit zijn allemaal prachtige voorbeelden, maar mijns inziens helemaal niet te vergelijken met de geestkracht van onze Bertha. Het is immers iets heel anders om het gevoel van ouderliefde te onderdrukken om daarmee roem te verwerven, of om het nog beter uit te drukken, met een geveinsd onbewogen gelaat innerlijk verdriet te verhullen; dat is iets heel anders dan de liefde voor Christus niet alleen sterker te laten zijn dan de liefde voor je kind, maar daar zelfs je dank voor uit te spreken.

Bovendien kan aan de omvang van haar roem nog de kwetsbaarheid van het zwakke geslacht worden toegevoegd. Immers al die dingen die wij bewonderenswaardig vinden bij mannen die, zoals men zegt, met de oorlog zijn opgegroeid, of bij filosofen, die bedreven zijn op alle terreinen, wie zal die niet nog roemvoller achten bij een vrouw? Een sterke vrouw, wie zal haar vinden?[38] Wel, we hebben haar zeker gevonden, tenzij wij vinden dat zij eerder als maagd dan als vrouw moet worden aangeduid. En inderdaad, als je bij haar alleen het onderscheid in sekse weghaalt, laat je niets vrouwelijks over.

Waarom zou ik haar niet met recht een maagd noemen, zij die met de moed van een kerel geringschattend dacht over de dood, waarvoor alle stervelingen huiveren. Toen zij namelijk leed aan een vreselijke kwaal en dag na dag verscheurd werd door de ondraaglijke pijn van de ziekte, verdroeg zij dat met zo grote geestkracht, dat ze niet eens vaak de hulp van dokters inriep. Ze wees die hulp overigens ook niet af, om niet de indruk te wekken dat ze God op de proef stelde. Zij had al haar vertrouwen gesteld in de Heer, alles hing voor haar af van Zijn oordeel, ze vertrouwde zich geheel en al toe aan Hem. Ze wist immers heel goed dat zonder Hem ook de inspanningen van artsen tevergeefs waren.

Toen ik haar op zekere dag bezocht en ongerust informeerde hoe het met haar gezondheid gesteld was, bekende zij mij dat zij door ondraaglijke pijn werd gekweld. En toen ik zo goed ik kon probeerde haar te wijzen op de verdienste van het geduldig dragen, kreeg ik dit als antwoord van haar: 'Dat alles is mij zonneklaar, zeer eerwaarde vader, ik weet het, ik weet het echt. Immers het lijden van nu weegt niet op tegen de glorie in het hiernamaals, die in ons geopenbaard zal worden. Ik weet', zei ze, 'met welke prijzen onze kamprechter ons zal belonen, als wij dapper hebben gestreden; maar ook al is de geest gewillig, het vlees is zwak.[39] Als Hij, die ons aan dit gevecht heeft blootgesteld, ons maar de kracht geeft om het te doorstaan; ja natuurlijk zal Hij die kracht geven: God zal niet toestaan dat wij meer beproefd worden dan wij aankunnen, naast de beproeving zal Hij ook zorgen voor uitkomst, zodat wij het kunnen doorstaan'.

Enige tijd later toen zij al lag te worstelen met haar naderende dood, was haar aandacht niet meer bij haar vrienden en verwanten, maakte zij zich verder geen zorgen meer over al haar kinderen, maar dacht zij nog slechts aan de armen en toen zij bijna haar laatste adem uitblies en langzaam het bewustzijn begon te verliezen, fluisterde zij wel een paar keer in de oren van hen die aan haar bed stonden: 'Doe de overige dingen maar zoals jullie goeddunkt, maar vergeet vooral de armen niet'. En dit herhaalde zij wel een paar keer.

Ten slotte richtte zij haar ogen naar de hemel, vouwde haar handen samen en bevrijd van de boeien van het lichaam verhuisde zij, op de dag zelf van het feest van de heilige Brigitta,[40] voor wie zij een bijzondere liefde koesterde (zoals we al eerder gemeld hebben), omhooggevoerd door scharen engelen naar het hemelse Jeruzalem, de moeder van alle vrijheid.[41]

31. Vergilius Aeneis I, 208-209.
32. Vergilius Aeneis Iv, 474 en 477.
33. Job I, 21.
34. In de tekst staat Paris, maar in het origineel Epistola LX Ad Heliodorum, 5, staat als naam bij dit voorbeeld Pericles.
35. Het betrof de inwijding van de tempel van Jupiter Optimus Maximus op het Capitool in 509 v. Chr.
36. Lucius Aemilius Paulus, overwinnaar van koning Perseus van Macedonië, in de slag bij Pydna 168 v. Chr.
37. Hieronymus, Epistola LX: Praetermitto Maximos, Catones, Gallos, Pisones, Brutos ….
38. Spreuken 31, 10.
39. Mattheus 26, 41.
40. 9 oktober.

Haar arme lichaam, ooit een waardig onderkomen voor haar zeer heilige ziel, werd na een plechtige uitvaart, met geweldig rouwbeklag van iedereen, aan de aarde toevertrouwd. Het is niet gemakkelijk om te beschrijven met hoeveel rouw, onder welke tranen de hele stad in haar rouwstoet meeliep. Toch was het duidelijk te zien dat van niemand het verdriet bitterder was dan van Bertha's arme voormalige zorgenkinderen. Want toen zoals gebruikelijk bij een plechtige uitvaart, de begrafenisaalmoezen werden uitgedeeld, ontstond er plotseling zo'n hevig rumoer van jammerende armen, dat het moeilijk in woorden uit te drukken, verbazend om te geloven en treurig om aan te horen was. Wat klonken daar een weeklachten, wat een geschrei trof daar onze oren, ieder soort klacht was daar te horen, iedere uiting van droefheid. Allen riepen zij telkens weer als om strijd dat zij niet alleen de vrouw die hen voedde, maar ook een moeder, of nee, iets nog veel dierbaarder dan een moeder hadden verloren. Je hoorde door snikken gebroken stemmen, hier van oude vrouwen, daar van kleine kinderen, die riepen: Ach, wie zal ons hierna nog te eten geven, wie zal ons kleden tegen de ijzige winterkou, aan wier oren kunnen wij hierna onze klachten nog kwijt? Wie zal voor ons een tweede Bertha zijn?

Zij hadden natuurlijk een terechte reden voor hun tranen, maar wij, dierbare dochters, moeten niet zozeer jammeren als wel juichen. Wij hebben immers een moeder en nog wel zo'n voortreffelijke moeder niet verloren, maar vooruit gezonden. Hoelang nog geven wij ons over aan onze tranen en lijden wij door zinloos verdriet? Bertha viert haar triomf in hemelse verblijven te midden van schitterende scharen van hemelbewoners, omgeven door kransen van sterren. Klagen wij dan over haar overlijden? Ik ben bang dat zij nu met recht met de schaterlach van Democritus[42] lacht om onze tranen, en ons het woord van de Heer voorhoudt: 'Als jullie mij zouden liefhebben, zouden jullie in elk geval blij zijn, omdat ik terugkeer naar mijn vaderland'.[43] En ook: 'Huil niet om mij, maar huil om jullie zelf'.[44]

De toestand waarin wij nu verkeren is zeker meer te betreuren dan die van haar. Natuurlijk! Zij heeft de last van het sterfelijke vlees afgelegd en is nu het hemelse vaderland binnengegaan. Wij zijn gedwongen als tijdelijke bewoners van dit droeve tranendal hier te blijven wonen, in deze ballingschap van ellende en dood, nog steeds gebukt onder de zware last van ons lichaam. Daarbij klagen wij met David: 'Wee mij, omdat mijn verblijf hier verlengd is, ik woon bij de bewoners van Cedar, mijn ziel woont hier al lang'.[45] Zij zingt in de hemelse paleizen samen met de vrome profeten, omringd door het heilige college der Apostelen, in het gezelschap van het stralende leger der martelaren, omringd door de reien der maagden, met om haar heen de engelenkoren, te midden van de kuise verzameling van de weduwen, met haar blik op het Lam Gods: 'Zoals wij het gehoord hebben, zo hebben wij het nu gezien, in de stad van de Heer der Heerscharen, in de stad van onze God'.[46]En zittend aan de oevers van de rivieren van Babylon en in tranen terugdenkend aan Sion zeggen wij: 'Hoe zullen wij het lied van de Heer zingen in een vreemd land?'.[47]

Laten wij ons dus verblijden in de blijdschap van jullie moeder en laten wij triomferen met haar die triomfeert, aller dierbaarste dochters, laten we onze tranen drogen, laten we ophouden met wenen, laten we een eind maken aan onze rouw en laten we liever proberen haar te volgen met die geweldige inzet, waarmee zij ons is voorgegaan. En dat kunnen wij op de volgende wijze uitvoeren: als ook wij treden in de voetstappen die zij heeft gezet op het pad der deugden, als wij ons net als zij toeleggen op aanvaarding, als ons hart net zo overvloeit van barmhartigheid en wij net zo vasthoudend zijn in rechtvaardigheid en geloof. Moge Hij, die door Zijn aanwezigheid jullie moeder gezegend maakt tot in eeuwigheid, ons dit schenken vanwege de verdiensten van jullie moeder. Amen

41. Brief aan de Galaten, 4, 26.
42. Democritus, wordt wel de lachende filosoof genoemd. Hij lachte op straat de mensen uit om hun dwaasheid.
43. Johannes, 14, 28.
44. Lucas 23, 28.
45. Psalm 120, 5-6.
46. Psalm 48, 9.
47. Psalm 137, 1 en 4.

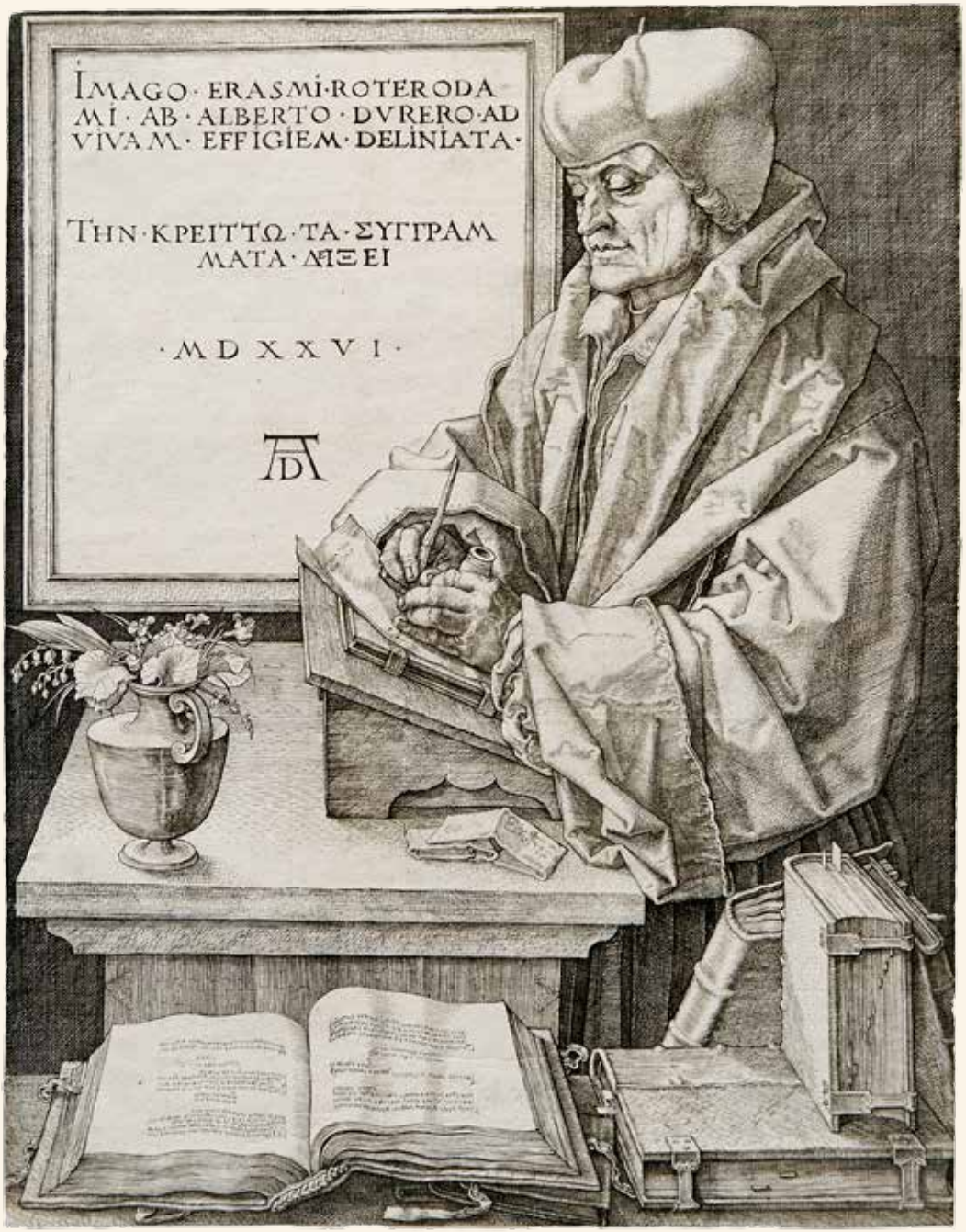

Desidirius Erasmus gravure door Albrecht Dürer.